Dr. Ljubomir Opačić

O PLANINSKIM PAŠNJACIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

1 — Uvod

Planinski pašnjaci se dijele na suvate (planinske goleti) i planinske pašnjake u užem smislu.

Suvati su planinski pašnjaci neobrasli šumom iznad prirodne (alpiske) granice šumske vegetacije. Ne mogu se smatrati šumom u biološkom smislu (zajednica stabala koja nastaje, živi i umire na zajedničkom staništu po zakonima prirode, bez uticaja čovjeka na život te zajednice), ni šumom u ekonomskom smislu (zemljište i šumska sastojina u koje čovjek svjesno zahvata i iskorišćava ih), a ni šumom po prirodi svoga staništa (apsolutno šumsko zemljište). Ukoliko se odnosi na tim pašnjacima uređuju šumskim propisima, čini se to samo zato da bi se zabranama krčenja tih pašnjaka spriječilo širenje njihove donje granice na štetu šume.

Planinski pašnjaci u užem smislu su pašnjaci koji se nalaze ispod zone suvata, u predjelima gdje se šuma već razređuje u zasebne skupine, ostavljajući u međuprostorima planinske livade (čaire) i proplanke, tako da gornja granica šume pretstavlja graničnu liniju između suvata i planinskih pašnjaka u užem smislu. Ipak, glavni cilj te šume je trajna proizvodnja trave, a sporedni — proizvodnja drveta. Odnosi na tim pašnjacima uređuju se šumskim propisima zato da bi se spriječilo krčenje šume na tim pašnjacima i zašumljavanje, drugim riječima, da bi se održao status quo.

Posmatrajući stvar sa zjedničkog pojmovnog gledišta, dolazi se do zaključka da je i jednim i drugim pašnjacima zajedničko to, da su oni biološke zajednice biljaka, naročito trava, i da njihov postanak i razvitak nisu uslovljeni radom čovjekovih ruku, a razdvaja ih to, što je kod suvata pomenuta zajednica bez šumskih stabala, a kod planinskih pašnjaka u užem smislu ta zajednica je izmiješana sa zajednicom šumskih stabala.

Način i stepen iskorišćavanja planinskih pašnjaka mijenja se tokom vijekova. Te promjene su uslovljene djelovanjem zakona ekonomske nužnosti. Nisu, nikako, izraz nekog proizvoljnog gledanja na odnose između poljoprivrede i šumske privrede.

Tako, u izvjesnim uslovima života, odnosno gledajući kroz prizmu istorije, u izvjesnom vremenskom periodu, po zakonima ekonomske nužnosti, do jačeg izražaja dolazi poljoprivreda, naročito ekstenzivna, na štetu šumarske privrede. U drugom periodu, zakoni ekonomske nužnosti stvaraju potrebu za održavanjem razmjera između poljoprivrede i šumske privrede. U trećem periodu, po zakonima ekonomske nužnosti, ubrzava se unapređenje šumske privrede, koja do punog izražaja dolazi preko drvne industrije.

Pratiti razvitak ovog odnosa između poljoprivrede i šumske privrede po pitanju planinskih pašnjaka naročito je zanimljivo u Bosni i Hercegovini, gdje su se za posljednjih stotinjak godina mije-

njali razni pravni sistemi i osnovi agrarne i socijalne politike. To praćenje zanimljivo je i s razloga, što našem planinskom stočarstvu daje glavno obilježje ovca, a ne goveče, kao što je to, npr., slučaj sa planinskim stočarstvom na Alpima.

U vezi sa pomenutim razvitkom, u Bosni i Hercegovini jasno se ocrtavaju ovi zakonodavni periodi:

1) period običajnog prava planinara — stočara;

2) period otomanskog zakonodavstva obilježen ekstenzivnom poljoprivredom i naročito razvijenim planinskim stočarstvom;

3) period austrougarskog zakonodavstva, obilježen težnjama ka intenzivnijoj poljoprivredi i iskorišćavanjem šuma na najprimitivniji način;

4) period staro-jugoslovenskog zakonodavstva, obilježen načelom održavanja razmjera između šume i pašnjaka, koje je načelo izraženo u § 13 tač. 6 Zakona o šumama od 21 decembra 1929 g., kao i tendencijom jačeg unapređivanja šumske privrede;

5) period novojugoslovenskog zakonodavstva.

Razmatranja u sljedećim recima treba da nas pobliže upoznaju sa značajkama pomenutih perioda.

II — Običajno pravo planinara — stočara

Povezujući, preko niza pokoljenja, svoj način života sa načinom života nekadašnjih romanskih stočara u našim planinskim krajevima, o kojem povezivanju nam svjedoče neke riječi izvedene od romanskih riječi, kao npr., katun od cantone, kačkavalj od cacio-cavallo, Neguši od Nea Agosta itd., stanovnici pojedinih opština u našim krajevima odvajkada su izgonili svoju stoku na planine. Stočarsko iskorišćavanje paše na planinama vršilo se u dva oblika, i to:

a) u obliku dnevnog izgona stoke iz obližnjih opština na planinu i

b) u obliku ljetnjeg izgona, ili izdiga stoke u planinu, poznatog pod imenom katunskog stočarstva, koje našu pažnju naročito privlači.

Ljetni izgon stoke na planinu zavisio je od vremenskih prilika. Vršio se obično krajem mjeseca maja, i to: pravo na planinu, bez zadržavanja usput, ili uz kraće zadržavanje usput na pojedinim mjestima zvanim proljetišta. Stoka sa stočarima ostajala bi na planini preko cijelog ljeta. Već s jeseni spuštala se u sela. To spuštanje je bilo pravo u sela, bez zadržavanja usput, ili uz kraće zadržavanje na pojedinim mjestima zvanim jeseništa.

Stanovnici opština koje su odvajkada imale pravo ispaše na pojedinim planinama nisu državi plaćali nikakvu naknadu za iskorišćavanje planinskih pašnjaka. Tu naknadu su plaćali samo planinari-stočari iz druge opštine, kada bi izgonili svoju stoku na planinske pašnjake dodijeljene jednoj opštini. Naknada za korišćenje planinskih pašnjaka plaćala se u obliku kolibarine (danka za držanje kolibe na planini) i pašarine (takse za pašu). Prema tome, oslobođenje plaćanja kolibarine i pašarine bilo je vezano za ispunjenje dvaju uslova: za uslov pripadnosti određenoj opštini i uslov izgona stoke na planinu od starine.

Za prenoćivanje, ubiranje mlijeka, pravljenje mrsa od mlijeka te smještaj i čuvanje bijelog mrsa na planini stočari su podizali kolibe, uz njih jagnječake, a u blizini torove za stoku. Od tih sezonskih naselja nastajali su ljetni stanovi (staje, stajetine, mahale, katuni).

Među planinarima — stočarima razlikovali su se:

1) kolibari, — stočari koji su u planini dizali za sebe kolibe i vlastitu stoku izgonili na pašu u planini, i

2) sumjesnici, — stočari iz istih i drugih sela koji su svoju stoku čuvali i držali u zajednici sa kolibarima.

Posebnu vrstu stočara pretstavljali su pobravičari. To su seljani koji su svoje ovce davali preko ljeta na držanje i čuvanje kolibarima, obično iz istog sela.

Pravni odnosi između planinara-stočara zanimljivi su iz dva razloga: što su se, stvarani vijekovima, održali sve do naših dana i što nisu jednoobrazno uređeni na svim planinama u Bosni i Hercegovini. Uređenje odnosa između tih planinara zavisilo je od raznih okolnosti: položaja pašnjaka, rodnosti ispaše, izdašnosti napojišta, stanja puteva, podesnosti saobraćajnih veza sa ljudskim naseljima itd.

Na jednim planinama, npr. na Čvrsnici, sumjesnik je za čuvanje svake ovce ili koze davao kolibaru obično po 1 litru ($^1/_4$ oke = 320 g) brašna i po 1 oku (1280 g) soli, a na čobane za ovcu muznicu po 1 oku brašna; za ovce jalovice davao je opanke, sapun i drugo štogod u odgovarajućoj vrijednosti. Kolibar je davao sumjesniku na svaku ovcu ili kozu po 2 oke sira i po 1 litru masla.

Na drugim planinama, npr., na Prenj-planini, život između sumjesnika i kolibara bio je u neku ruku zadružan. Zajedno su ubirali mlijeko od ovaca i pravili mrs od mlijeka, a onda su mrs dijelili među sobom prema broju grla stoke. Isto tako, dijelili su i troškove prema broju čeljadi koja je izašla na planinu.

Na trećim planinama, npr., na Vran-planini i Čabulji sumjesnik je davao kolibaru na ovcu muznicu 1 oku brašna i 1 litru soli, te za čobanina 1 par opanaka i još kakav poklon, a na ovcu jalovicu samo 1 litru soli. Kolibar je cijelu ubranu količinu bijelog mrsa, sira i masla, dijelio na toliko dijelova, koliko je bilo ovaca muznica, i sumjesniku je davao toliko dijelova koliko je bilo njegovih ovaca. Vuna se nije dijelila.

Pravni odnosi između pobravičara i kolibara pružaju sasvim drukčiju sliku. Ali, pravni odnosi ni između njih nisu bili jednoobrazno uređeni. Tako, na jednim planinama, npr., na Bjelašnici, za čuvanje ovaca i pribiranje mrsa od njih, kolibari su od pobravičara dobivali na svakih 10 ovaca određenu količinu soli i po jedne opanke. Kolibari su, sa svoje strane, davali pobravičarima od svake ovce po 1 oku sira i od svakih 10 ovaca po 1 jungu ($1^1/_2$ oku) masla, te vunu od svih ovaca i janjadi.

Na drugim planinama, npr., na Prenj-planini, kolibari su dobivali od pobravičara za svaku ovcu određenu količinu soli i po jedne ili dvoje opanke za čobane. Od ubranog mrsa kolibari su davali pobravičarima $^1/_4$ oke sira i 250 g masla od svake ovce.

Svi planinari — stočari bez razlike, imali su u državnim šumama pravo sječe ogrevnog i građevnog drveta, naročito građevnog drveta za kolibe, ne plaćajući državi nikakvu naknadu za to. Ali travu nisu smjeli iskorišćavati drukčije nego pašom, tj. nisu je smjeli ni kositi ni ostavljati za sijeno. Isto tako, zemljište oko koliba i torova nisu smjeli obradivati, orati ni zasijavati usjevima.

U Bosni i Hercegovini postojao je poseban način iskorišćavanja planinskih pašnjaka preko sride (riječ etimološki nejasna, možda ima veze s izgonom stoke na planinu sridom, tj. sredinom ljeta), ili sureka (na turskom znači veliko stado). Srida je obično prikupljana između stada više vlasnika iz više sela. Mogla je biti sastavljena kako od krupne stoke (velika stada volova i alaše konja tako i od sitne stoke (ovce i koze). Čobanija, koju su primali momci zvani sridari, ili surekdžije, bila je bijedna.

Srida nije nikakva slučajna ekonomska pojava. Između izgona muzne stoke na planinu i izgona sride u izvjesnom kraju postoji ekonomska uslovljenost. Naime, sa izgona muzne stoke prelazi se na izgon sride u dva slučaja: kad u nekom kraju opadne broj stoke naročito ovaca, ili kad se pređe na racionalniju obradu zemljišta u neposrednoj blizini sela.

Ovdje treba još napomenuti da su za rješavanje sporova između planinara-stočara postojala na pojedinim planinama, npr., na Vranici, tzv. planinska vijeća, sastavljena od 2—3 stočara.

III — Planinski pašnjaci U BiH za vrijeme turske vladavine

Po otomanskom državnom pravu, planinski pašnjaci su bili državna svojina. Ali, pojedina lica mogla su ih iskorišćavati. Jedni su ih iskorišćavali na osnovu običajnog prava, drugi na osnovu ugovora o zakupu, treći na osnovu darovnice (sultanova berata). O iskorišćavanju pašnjaka na osnovu običajnog prava bilo je riječi u prethodnom poglavlju. U zakup su ih mogli dobiti: pojedinac, kućna zadruga, pa čak i bratstvo, a putem darovnice su ih sticali samo vlastela (begovi) i neki viši rukovodioci.

Sklapanju ugovora bili su motivi: ekonomski (potrebe korisnika za popašom u planini) i finansiski (naknada u novcu državi, koja se plaćala jednom za uvijek). Izdavanju darovnice bili su motivi politički: davanjem više sela ili opština, pa čak i srezova, sa planinskim pašnjacima kao njihovim pripatkom (pertinencijom) materijalno obezbijediti vlastelina ili nekog višeg rukovodioca i njihove porodice, pa ih tako vezati za postojeći poredak.

Korisnici prava iskorišćavanja planinskih pašnjaka imali su pravo:

a) stanovati sa svojom stokom preko ljeta u planini;

b) podizati stanove za domaću čeljad i čobane, kao i torove za stoku;

c) sjeći drva za građu i ogrev;

d) napasati domaću stoku;

e) ubirati prirodne plodove, pod koje je podvođena i divljač.

Za pravo iskorišćavanja planinskih pašnjaka značajno je, po otomanskom pravu, to da se među živima (inter vivos) nije moglo prenijeti ni izvršavanje toga prava, a kamo li samo pravo. Međutim, bilo je mogućno prenošenje toga prava s oca na sina sve do izumiranja svih intestatskih (bezoporučnih) muških nasljednika prvog korisnika, kada se to pravo gasilo.

Ovakvo pravno stanje trajalo je sve do početka XIX stoljeća, kada su ustanovljene tefterdane (uredi za izdavanje tapija). Ustanovljenjem tapiskih knjiga propisano je upisivanje u tapiske knjige i prava iskorišćavanja planinskih pašnjaka.

Sredinom XIX vijeka donesen je Zakon o zemljišnom posjedu od 7 ramazana 1274 god. (1858 god. po našoj eri), stoga nazvan Ramazanskim zakonom.

Pretstavljajući prvu potpunu kodifikaciju posjedovnih odnosa na zemljištima, naročito kodifikaciju od starine postojećih pravnih običaja u vezi sa zemljištima, Ramazanski zakon sačuvao nam je u odredbama §§ 97—102 dragocjene podatke i o planinarima-stočarima.

Ramazanski zakon je u navedenim §§-ima odredio: pravo na ispašu pripada samo stanovnicima određene opštine, dok stanovnicima druge opštine ne pripada; površine koje su od starine određene kao ispasišta treba sačuvati, docnije povučene granice nemaju važnosti; i kmetovi imaju pravo izgona stoke na opštinske pašnjake, i naseljenici samo ako ostali učesnici ne bi bili time oštećeni; pašnjaci se ne mogu otuđiti; sticanje održajem (dosjelošću) isključeno je. Sve ove odredbe shodno su se primjenjivale i na planinske pašnjake.

V — Planinski pašnjaci u BiH za vrijeme austrougarske vladavine

Pravne odnose na planinskim pašnjacima koji su bili uređeni običajnim pravom i Ramazanskim zakonom austrougarska uprava nije mnogo mijenjala. Ona je veću pažnju posvećivala intenzivnijoj obradi nizinskih zemljišta i eksploataciji bosanskih prašuma.

Od Ramazanskog zakona otstupilo se utoliko, što je do punijeg izražaja došlo shvatanje da pravo iskorišćavanja planinskih pašnjaka nije nikakav servitut. Seoska opština nema apsolutno pravo ispaše uvijek na istim pašnjacima, odnosno istoj planini. Državni organi su mogli uvijek promijeniti i pašnjake i planinu. Samo, to se rijetko događalo.

Daljnja važna promjena shvatanja sastoji se u tome što je nova uprava već 1884 godine uvela za sve planinare-stočare, bez obzira da li su iz druge ili iste opštine, plaćanje kolibarine i pašarine (80 helera po komadu krupne stoke), ali oba ova danka bila su uvedena više kao znak priznanja državne svojine na pašnjacima, nego kao neka naknada za iskorišćavanje planinskih pašnjaka.

Iako nije pristupila nekom temeljnom preuređenju pravnih odnosa na planinskim pašnjacima, nova uprava je po pitanju iskorišćavanja planinskih pašnjaka izdala, ipak, mnoštvo raspisa, od

kojih se, s obzirom na njihov ne samo pravni, već i istoriski i društveni značaj, pominju neki važniji:

— u slučaju stočne zaraze ispasište zatvoriti, br. 6269 od 1 aprila 1881. god.;

— uzurpacje su zabranjene; ako dođe do uzurpacije, saslušat sve ovlašćenike na ispašu, br. 3076 od 9 marta 1883 god.;

— za šume i pašnjake govori zakonska prezumpcija da su državno dobro; okolnost da neka šuma ili pašnjak pripada privatnom licu, mora biti dokazana tapijama koje glase i[illegible] na šumu ili pašnjak i u kojima je navedeno da tapiski ovlašćenik treba da plaća porez umjesto desetine — iz Obrazloženja nacrta Zakona o zemljišnim knjigama, — iz 1883 god.;

— pašarina za veliko goveče, br. 9080/I od 30 aprila 1884 god.

— promjena pašnjaka i novi izgon stoke samo uz Vladinu dozvolu, br. 18708/I od 11 aprila 1887 god.;

— stoka za trgovinu isključena je od opštinske paše, a takvom se smatra ona stoka, vlastita i tuđa, koja se hrani i gaji samo u svrhu prodaje, br. 10474/I od 22 aprila 1889 god., br. 47766/I od 1 decembra 1890 god.;

— plaćanje kolibarine za vrijeme pašnjačke sezone, br. 84067/I od 16 avgusta 1895 god.;

— neovlašćeno napasanje dužni su prijaviti sami opštinari; preoravanje i postavljanje prenosivih torova (pletera) zabranjeno br. 34001/I od 6 maja 1897 god.;

— planinari-stočari u Hercegovini i u srezu fočanskom zavedeni su g. 1909 u »planinske teftere«, i to po pojedinim pašnjačkim jedinicama. U te teftere su se svake godine imali unositi podaci o cjelokupnom broju grla koji otpada na pojedine vlasnike stoke iz pojedine opštine i sela, a koji se broj smije izgoniti na državne pašnjake, uz prethodnu uplatu pašarine.

Posebnog pomena je vrijedno uređenje odnosa planinara-stočara Dalmatinaca na pograničnim bosansko-hercegovačkim planinskim pašnjacima. Ta njihova prava zasnivala su se samo na običaju. Svi pokušaji prije okupacije da se dalmatinsko pitanje ispaše riješi putem pregovora sa otomanskom vladom ostali su bez uspjeha.

Godine 1880 ustanovljena je mješovita komisija, koja je 1881 i 1883 sprovela potrebne izviđaje, a god. 1884 došlo je između zajedničkog Ministarstva finansija i austrougarskog Ministarstva unutrašnjih poslova do sporazuma po pitanju iskorišćavanja ispaše od strane Dalmatinaca. U vezi sa tim sporazumom, smanjen je dotadašnji izgon stoke na polovinu, a postojala je tendencija da se prav paše svede na što manju mjeru. U tom pogledu izdani su brojni [illegible]si, koji su dali povoda mnogim pritužbama. Radi osvjetljenja ovih o[illegible]nosa, pominju se neki važniji propisi:

— pravo ispaše Dalmatinaca, br. 2302/BiH od 14 aprila 18[illegible] god.;

— isti imaju prijaviti kod nadležnog kotarskog ureda broj grla odmah platiti pašarinu, br. 10474/I od 22 aprila 1880 god.;

— u slučaju prekršaja po pitanju neovlašćene ispaše na bosansko-hercegovačkoj granici, uzajamna pomoć državnih organa, br. 54797/I od 9 septembra 1889 g.;

— ako Dalmatinac bude uhvaćen na djelu, uredovanje, privremeni zatvor; u slučaju predaje žalbe pustiti ga na slobodu samo uz jamčevinu, br. 71594/I od 16 juna 1897 god.

V — Planinski pašnjaci u BiH za vrijeme bivše Jugoslavije

Polazeći sa pravilnog gledišta da pomicanje gornje granice planinskih pašnjaka u užem smislu na niže položaje, krčenjem i sličnim vrlo često, zbog prejakih vjetrova i drugih klimatskih odnosa, koji tamo vladaju, isključuje mogućnost podmlađivanja uklonjene šume, pa da je, stoga, način postupanja sa suvatima od odlučne važnosti po opstanak šume, Jugoslovensko šumarsko udruženje je u svom komentaru Nacrta Zakona o šumama iz god. 1923 (čiji je prednacrt bio izradio Dr. Ugrenović), staranje o suvatima prepustilo baš šumarskim organima. To gledište JŠU-a prodrlo je u Zakon o šumama od 21 decembra 1929 god., u kojem je, inače, po pitanju iskorišćavanja i unapređivanja planinskih pašnjaka zauzet sasvim određen stav. U tom pogledu, od prvorazredne važnosti su dva principa:

1) mogućnost da se naredi pošumljavanje, kao i način pošumljavanja, za sve planinske pašnjake kod kojih je to potrebno radi održavanja potrebnog razmjera između šume i pašnjaka (čl. 13 st. 1 tač. 6, u vezi sa čl. 6 st. 1 ZS/ i

2) suvati i planinski pašnjaci ne mogu se proširivati na štetu šume (§ 89 st. 3).

Pored toga, pomenuti zakon donosi o suvatima i planinskim pašnjacima takve odredbe, da on, zbilja, pretstavlja upravo prekretnicu u shvatanju mjerodavnih činilaca o ulozi i važnosti planinskih pašnjaka za narodnu privredu.

Prije svega, treba istaći da je pomenutim zakonom predviđeno donošenje posebnog zakona o planinskim pašnjacima. Dok se, pak, taj zakon ne donese data su glavna načela o iskorišćavanju planinskih pašnjaka. Stoka, a naročito koze, ne smiju se puštati na pašu:

1) u šumi u kojoj bi to moglo biti od štete za podmlađivanje i uzgoj šume;

2) u većem broju grla nego što to šuma, s obzirom na svoje stanište i potrebe racionalnog gazdovanja šumom, može podnijeti;

3) u mjestima stavljenim pod zabranu radi pošumljavanja ili podmlađivanja;

4) bez nadzora zajedničkog čobanina;

5) noću, jer tumarajući po noći stoka potare podmladak;

6) putevima koji nisu za to određeni.

Da bi se o suvatima i planinskim pašnjacima mogao voditi trajan nadzor, a naročito da bi se moglo nadzirati da li se oni proširuju na račun šume, uvedene su knjige suvata i planinskih pašnjaka, u koje se upisuju svi planinski pašnjaci. Te knjige je vodio šumarski referent. U zemljišne knjige, pak, upisivala se samo činjenica da je neko zemljište okategorisano kao suvat ili planinski pašnjak u užem smislu i uneseno u knjigu suvata i planinskih pašnjaka.

Stupanje na snagu Zakona o šumama od 21 decembra 1929 g. osjetilo se na cijeloj liniji sprovođenja šumarsko-privredne politike, pa i u odnosu na planinske pašnjake. Šumsko-serviturna područja na tim pašnjacima počela su se razgraničavati i smanjivati, a prava besplatnog drvarenja postepeno ukidati. Radi osvjetljenja te tvrdnje, navodimo neke podatke: stočari koji su imali ljetne stanove na Bitovnji nisu imali pravo besplatnog drvarenja. Stočari iz srezova sarajevskog, visočkog i zeničkog, u pogledu ljetnih stanova na Vranici, nisu imali pravo besplatno sjeći građevno drvo za kolibe, a ogrev su mogli nabavljati samo od sušika. Stočarima sa Čvrsnice oduzeto je 1933 god., pravo sjeće i građevnog i ogr[illegible]va. Stočarima sa Bjelašnice, odmah poslije Prvog svjetskog rata, oduzeto je pravo besplatne sjeće građevnog drveta, a god. 1931 pravo besplatne sjeće ogrevnog drveta; izuzeti su bili stočari samo iz ljetnih stanova (mahala): Raški Do, Jasen, Lovnica, Zelena Njiva i Gola Kosa. Stočari sa Prenj-planine imali su gotovo svi pravo sjeći građevno drvo za kolibe, dok pravo sjeće ogrevnog drveta dobar dio nije imao.

Stupanje na snagu ZS od 21 decembra 1929 god. osjetilo se i u oblasti vršenja nadzora nad kolibarima, sumjesnicima i sridarima. Taj nadzor je znatno pojačan u svrhu:

da se pojedini pašnjaci ne preopterete stokom;

da se na pašu ne prokrijumčari tzv. trgovačko blago;

da se ne obrađuju (zirate) dijelovi zemljišta u blizini koliba koji su oteti od pašnjaka i šume;

Da se uredno plaća kolibarina, koja je po pravilu iznosila 40 din godišnje (na Čabulji 18, a na Vranici 87 dinara), a koju su kolibari bili dužni plaćati kako za svoju stoku tako i za sumjesničku stoku i to toliko puta koliko je bilo sumjesnika;

da se uredno plaća pašarina. Iznos te pašarine zavisio je od raznih prilika. Primjera radi, navodimo da je pašarina iznosila:

na Bjelašnici: za goveče i konja po 6 din., za ovcu 1 din.; na Prenju: za goveče i konja po 3 din., za ovcu 1,50 din.; na Čvrsnici za goveče 3 din., za konja 5 din., za ovcu 25 p; na Ljubuši-planini kao na Čvrsnici. itd.

Da bi kontrola nad sridarima bila što veća, uvedene su putnice (stočni pasoši) za stoku svakog sela zasebno, a glasile su na ime sridara.

Iz svega ovoga vidi se da je pažnja državnih činilaca po pitanju iskorišćavanja planinskih pašnjaka bila usmjerena na preduzimanje administrativnih mjera (naročito ukoliko su se one odnosile na razgraničavanje pašnjaka) i mjera fiskalne prirode (ukoliko su se te mjere odnosile na ubiranje kolibarine i pašarine).

Po pitanju iskorišćavanja i unapređivanja planinskih pašnjaka potrebno je još pomenuti Pravilnik o izradi privremenih planova za suvate i planinske pašnjake, od 17 januara 1934 god. i Zakon o unapređenju poljoprivrede, od 6 septembra 1929 god. Ovaj zakon u § 2 određuje:

1) za brdske i planinske pašnjake (suvate, planine), ukoliko nisu u privatnoj svojini, urediti privredne planove; u tim planovima pred

vidjeti najveći broj stoke koja se može pustati na pasu, razdijeliti pašnjake na pojedine vrste stoke, odrediti mjesta za pojila, način obnavljanja travnjaka, čišćenje od grmlja i korova, te visinu pašarine za veliko i malo grlo;

2) sastaviti popis (katastar) ovlašćenika na pašu i udruživati ih u pašarinske zadruge. Zadatak je ovih zadruga: da popravljaju planinske ispaše u njihovoj proizvodnoj snazi, da održavaju postojeća i podižu nova pojila, puteve i konačišta, da, po mogućnosti, zajednički preraduju i prodaju svoje proizvode.

Sve ove odredbe važe sada samo kao pravna pravila. Ali, ta pravila su tako važna, da ih prilikom svakog pokretanja pitanja o iskorišćavanju i unapređivanju planinskih pašnjaka treba imati stalno u vidu.

●

VI — Planinski pašnjaci u BiH poslije Oslobođenja

Izgon stoke na planinu veoma je oslabio poslije Oslobođenja. Glavni uzroci tome su: smanjenje stočnog fonda tokom Drugog svjetskog rata na najmanju mjeru, pa, usljed toga, neisplatljivost ljetnog izgona stoke na planinu, te izmjena društvene i ekonomske strukture u našoj zemlji, koja ima tendenciju i razvija se u pravcu mijenjanja socijalne strukture, tj. jačanja industrije i smanjenja broja sitnih poljoprivrednih gazdinstava, s obzirom da se priliv radnika u naša preduzeća vrši uglavnom sa sela (iz »Borbe«, br. 180/52).

Radi osvjetljenja stava po pitanju iskorišćavanja i unapređivanja planinskih pašnjaka pominjemo ove pravne akte:

Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji u NRBiH, od 5 januara 1946 god. određuje u čl. 41 da će se, ako se radi o šumskom zemljištu (t) izrazitom kršu, krševitim pašnjacima, šikarama u području krša zaštitnim šumama, šumskim proplancima, pašnjacima koji su obrasli samo pojedinačnim stablima, te o šumskim površinama obrasta do 0·3) za 20 - 50%, povući površine maksimuma šumskog posjeda, koji će se ostavljati zemljoradničkom gazdinstvu, a koji u krajevima do 800 m nadmorske visine iznosi 50 - 100 dunuma, a u krajevima preko 800 m nadmorske visine do 200 dunuma.

Zakon o postupanju sa eksproprisanim i konfiskovanim šumskim posjedima u NRBiH, od 9 marta 1947 god., određuje da će se eksproprisane i konfiskovane šume dodjeljivati u svojinu zadrugama za unapređenje šumske privrede i seljačkim radnim zadrugama, a izuzetno do 15 dunuma (najviše do 30 dunuma u brdskim krajevima) zemljoradnicima (čl. 7), ali se odredbe ovog zakona ne odnose na pašnjake, ruvare i zemljišta pod vodom (čl. 4).

Uredba o prenosu uprave ruvarima i planinskim pašnjacima u užem smislu u nadležnost Ministarstva poljoprivrede, od 30 juna 1947 god. određuje da treba pomenute označiti planinske pašnjake koji prelaze pod upravu Ministarstva poljoprivrede, da kontrolu iskorišćavanja planinskih pašnjaka vrše do 31 decembra 1947 g. čuvari šuma i da pašarina za 1947 g. pripada državnim šumskim gazdinstvima.

Zakon o šumama, od 17 decembra 1948 god., u čl. 28 postavlj načelo o mogućnosti proširivanja suvata i planinskih pašnjaka u užem smislu na štetu šume, u čl. 29 određuje koji će se planinsk pašnjaci u užem smislu privesti šumskoj kulturi, a u čl. 34 određuj da se pojedine površine državnog šumskog zemljišta na kršu i golet mogu dodijeliti zadrugama pod uslovom da dodijeljeno im zemljišt privedu šumskoj kulturi.

Od važnijih raspisa Glavne uprave za poljoprivredu, koji s izdani poslije donošenja navedene uredbe, treba pomenuti: Uput z izdavanje dozvola za izgon stoke na pašu, od 5 maja 1952 g. br 4945/52 i raspodjelu planinskih pašnjaka za 1952 godinu od 6 mai 1952 g. br. 4991/52.

U pomenutom uputu određeno je:

da se stoka prije prvog juna ne smije izgoniti na planinu, d prije polaska na planinu treba izvršiti detaljan veterinarski pre gled kako stoke tako i ovčarskih pasa;

da za stoku treba imati pokretne torove sa 1 m² torskog prostor na svaku ovcu, a da se ti torovi imaju prenositi svaka tri dana;

da se lokve moraju očistiti i držati u čistom stanju; oko izvor i pojedinih korita ne smije biti blata i nečistoće;

da je najstrožije zabranjeno preoravanje i uzurpacija zemljišt na planinskim pašnjacima;

da će se pašarina i kolibarina naplaćivati već prilikom izdavanj pašarinskih dozvola;

da pašarina iznosi za zadružni sektor: za ovcu 10 din., jagnj 5 din, govče 50 din, konja, magarca i mazgu po 100 din., a za pr vatni sektor, dalmatinsku stoku i aridu da iznosi: za ovcu 15 din za jagnje 5 din., za govče 100 din, za konja, magarca i mazgu p 120 din.;

da kolibarina iznosi 300 din.;

da državna poljoprivredna dobra ne treba da plaćaju kolibarin i pašarinu za svoju stoku, jer daju odnosne doprinose u oblik amortizacije.

Kako se vidi, po pitanju iskorišćavanja i unapređivanja planin skih pašnjaka donesen je poslije Oslobođenja niz pravnih akata. Al očekivani rezultati su izostali. To mnogo, što još nisu bila [illegible] neka osnovna pitanja iz problematike planinskih pašnjaka. [illegible] treba ograničiti pravo na iskorišćavanje travnjaka u planin[illegible] dašnjem opsegu, a orijentisati se na šumsku privredu ili uzet[illegible] na intenzifikaciju planinskog stočarstva ili voditi politiku [illegible] kulje i šumske privrede i planinskog stočarstva, te ko, a iz koji razloga treba da daje ton i pravac novoj orijentaciji po ovom p[illegible] Zbog nerješenosti svih tih pitanja, na prošlog konferen[illegible] njaka za planinske pašnjake od 3 septembra 1952 g., odlu[illegible] vrednog savjeta Vlade FNRJ od 16 septembra 1952 god. [illegible] je savjetniku Kratiću da u roku od dva mjeseca izradi elab[illegible] problematici planinskih pašnjaka.

Elaboratom bi trebalo obuhvatiti ova pitanja:

a) administrativno-pravna pitanja, uključivo pašnjački red;

b) pitanje kapaciteta i potencijala planinskih pašnjaka;

c) pitanje investicija i melioracija;

d) pitanje oblika iskorišćavanja planinskih pašnjaka;

e) pitanje uskladivanja interesa državnih stočnih farmi s interesima seljaštva koje iskorišćava planinske pašnjake;

f) pitanje uzurpacija i

g) pitanje međusobnog usklađivanja interesa poljoprivrede sa interesima šumske privrede.

Ovaj elaborat sa predlozima treba da posluži kao podloga za diskusiju o svim potrebnim pitanjima široj komisiji, koja treba da se održi čim se pojedina pitanja i predlozi pretresu u potkomisijama.

Kakve će zaključke po pomenutim pitanjima donijeti ova šira komisija, ne zna se. Ali, poslije iskustva stečenog sa dosadašnjom petogodišnjom upravom planinskim pašnjacima, čije su štetne posljedice, već prilikom donošenja pomenute uredbe o prenosu uprave planinskim pašnjacima, šumarski stručnjaci ne samo naslućivali, već i pretskazali, jedno je jasno, odnosno, treba, bar, da bude jasno: da bez šireg konsultovanja šumarskih stručnjaka po pitanju iskorišćavanja i unapređivanja planinskih pašnjaka ovo pitanje ne može biti pravilno riješeno. Jer, ako igdje, to je pri rješavanju bar ovog pitanja poželjna najprisnija saradnja između poljoprivrednih i šumarskih stručnjaka.*)

Ovdje treba još jedino istaći da će pravilno rješenje pitanja iskorišćavanja i unapređivanja planinskih pašnjaka zavisiti veoma mnogo od pravilnog rješenja dva prethodna pitanja:

da li će se planinsko stočarenje vršiti u obliku izgona muznog blaga na planinu ili će se ograničiti na izgon samo priplodnih grla, te, dalje, u čijoj će nadležnosti biti ubuduće uprava suvatima i planinskim pašnjacima. U pogledu te uprave, postoje 4 mogućnosti, i to: uprava isključivo u rukama šumarskih organa, uprava u rukama šumarskih organa uz saradnju poljoprivrednih organa, uprava isključivo u rukama poljoprivrednih organa i uprava u rukama poljoprivrednih organa uz saradnju šumarskih organa. S obzirom na dobro organizovanu šumarsku službu i vrstan šumarski kadar, kao i na neospornu činjenicu da je u BiH glavni razlog izgona stoke na planinu ishrana, odmaranje i osvježavanje stoke, a ne bačenje (dobivanje mlijeka i mliječnih proizvoda), smatramo da bi pitanje uprave planinskim pašnjacima bilo najbolje riješeno tada bi se ta uprava prepustila šumarskim organima uz obezbjedenje samo saradnje poljoprivrednih organa.

VII — Zaključak

Našem planinskom stočarstvu daje glavno obilježje ovca, a prinodi od ovce su veoma niski. Osrednja ovca daje godišnje 1 litru (4 oke) masla i 4 oke sira ili 10 kgr sira i nešto više od 1 kg vune. Stoga, glavni razlog izgona stoke na planinu nije, kako je već rečeno, prihod u bijelom mrsu. Glavni razlog leži u ishrani, odmara-

*) Sličan zaključak po ovom pitanju donio je i Kongres šumarskih društva FNRJ, koji je održan u Sarajevu, u novembru mjesecu ove godine.

nju i osvježavanju stoke. Tek u drugom redu dolazi dobi-
vanje mlijeka i bijelog mrsa. Ovaj drugi razlog mogao bi doći do
jačeg izražaja samo u tom slučaju ako bi se izgon stoke na planinu
omasovio u tolikoj mjeri da bi se, u smislu narodne izreke: »Zrno
po zrno pogača, kamen po kamen palača«, stočarima isplatio izgon
na planinu.

Posmatrano s računske strane, držanje i čuvanje jedne ovce na
planini Vlašiću, gdje postoje osobito povoljni uslovi za ishranu stoke,
pruža, prema prikazu u »Oslobođenju« od 28 septembra 1952 god.,
ovu sliku:

Jedna ovca daje godišnje 10 kg sira po 200 din.. 1½ kg vune po
350 din. i jedno jagnje vrijedno 1000 din., što sve pretstavlja vri-
jednost od 3525 dinara. Od tih prihoda treba odbiti ove rashode
200 kg sijena po 5 dinara, amortizaciju ovce i objekata u iznosu od
1000 din., pogonsku režiju (čuvari, kace i drugo) 1250 din., što iznos
ukupno 3250 din. Prema tome, čist prihod od 1 ovce iznosi godišnje
275 din., ne računajući sitni sir, surutku i đubrivo. Sada, na Vlašiću
pase svega 8.500 ovaca. Prije Drugog svjetskog rata paslo ih je
30.000, a moglo bi se napasati oko 40.000 ovaca. Samo na ovih
40.000 ovaca zaradilo bi se godišnje preko 11 miliona dinara.

Još jedan primjer. Na beskrajnim pašnjacima Treskavice paslo
je prije Drugog svjetskog rata preko 75.000 ovaca iz raznih herce-
govačkih sela, a sada pase samo 5.000 ovaca.

Uvaži li se da kapacitet planinskih pašnjaka u BiH iznosi godi-
šnje 25.000 vagona sijena (u koju je količinu uračunata, razumije se
i popaša trave), onda se tek vidi kako ogroman gubitak, i pore-
neznatnog godišnjeg čistog prihoda od jedne ovce, pretstavlja ne-
iskorišćavanje planinskih pašnjaka.

Ali, i bez obzira na taj kapacitet i potencijal planinskih pašnjaka
ima i jedan razlog socijalnog karaktera, koji i pri planinskom stoča-
renju u sadašnjem opsegu, imperativno nalaže regulisanje ispaše
planini. Taj razlog su sukobi između planinara-stočara, u kojim su
kobima se krše stoljetni nepisani propisi o ispaši.

»Borba«, u br. 174/52, donijela je da je u ljeto 1952 g. zbog suš
nedostatka stočne hrane i vode, na planinskim pašnjacima u Bi
dolazilo do brojnih sukoba između stočara. Seljani iz srezova livan
skog i posuškog tjerali su stoku seljana iz sreza ljubuškog. Do sukob
je dolazilo i na planinskim pašnjacima u srezovima g. tačkom, pre
zorskom, konjičkom, kalinovičkom i sarajevskom.

Da bi se svi ti sukobi uklonili, kao i da bi se planinska privred
koliko-toliko unapredila, trebalo bi već sada sprovesti neke mjer
kao najhitnije:

1) meliorisati planinske pašnjake, tj. poboljšati njihovu polj
privrednu vrijednost navodnjavanjem, trijebljenjem korova, đubr
njem itd., i to za sada samo koliko je potrebno za pravilnije isk
rišćavanje planinskih pašnjaka, a preduzimanje melioracionih radov
u vezi s boljim unapređivanjem planinskih pašnjaka odložiti z
docnije, dok se pitanje planinskih pašnjaka u suštini ne riješi;

2) urediti pristupne puteve ka vodi, odnosno pojilima, što
jednako važno kako za posjednike šuma tako i za vlasnike stok

Čitaoce, koje u jačoj mjeri interesuje problem planinskih pašnjaka upućujemo još na neke radove iz ove oblasti

Dr. D. Krstić: Planinski pašnjaci i njihovo dosadašnje iskorištavanje. Pregled (Sarajevo) — 1949 god. str. 187.

Popović: Planinski pašnjaci u Bosni i Hercegovini. Agr. glasnik, 1935 god.

Ogrizek: Život stočara u srednjebosanskim planinama. Gospodarski kalendar 1935 godine.

Ing. M. Balić: Poljoprivreda krša i planinskih krajeva. Zagreb, 1948 god.

Fuksa V.: Šumski pašnjaci. Šumarski list, 1903 godine.

Dr. M. Marinović: Uređenje visokih pašnjaka po alpinskom uzoru. Š. L. 1913 god.

Ing. B. Palian: O mjerama za poboljšanje naših planinskih [illegible] ljoprivredni pregled, 1952 god.

Ing. D. Radimir: Gospodarenje na planinskim pašnjacima. Šumarski priručnik. Zagreb, 1948 god. str. 1144.

Servitut paše Dalmatinaca u Bosni. Š. L. 1900 god.

Zdanovski: Stočarske kolibe na Vlašiću. Gospodarski glasnik, Zagreb, 1942 godine.

Uredništvo

The pasture lands in the Bosnia and Hercegovina mountains

The author gives an historical survey of the pasture lands in the Bosnia and Hercegovina mountains and divides it into five periods.

In the first period the pastures were subject to the customary law. In the second period the Turkish legislation was introduced and the pastures were under it. The third period begins with the introduction of the Austrian legislation in the last decades of the XIX century. This period is marked by a considerable intensification of agriculture. The fourth period occupies the time between the two world wars and the Yugoslav legislation was in force at that time. In the fifth period which began after the liberation of the country in 1945 a new legislation for the pastures was brought about.

Then the author describes the most characteristic features in the relations of each period and points out that there is a great difference between the cattle-breeding in the Alpine regions, where the chief representative is neat, whereas in Bosnia and Hercegovina the chief representative was always sheep.

In order to make the cattle-breeding profitable we must enlarge the existing pastures and make it more rational. He thinks that th[illegible]tion will not be successully solved unless the foresters are fully consulted.